

QARABAĞ BÖLGƏSİNDƏ XIRDABUYNUZLU HEYVANLARIN HELMİNT FAUNASININ İŞĞALDAN SONRAKI PROQNOZU

Amaliya Həsənova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Erməni işğalına qədər Azərbaycanın Qarabağ bölgəsində heyvandarlıq təsərrüfatlarında mühüm helmintoloji tədqiqatlar aparılmışdır. Bölgənin qoyunçuluq təsərrüfatları arasında 52 növ helmint aşkar edilmişdir. Helmint faunasının növ tərkibi 3 növ trematod, 7 növ sestod, 42 növ nematoddan ibarət olmuşdur. Aparılmış helmintoloji tədqiqatlar Qarabağda qoyunların helmint faunasında nematodların, xüsusən trixostrogilidlərin üstünlük təşkil etdiyini göstərmişdir. Bölgədə keçilərin də bu helmintlərlə, xüsusən tirxostrogilidlərlə yoluxması barədə məlumatlar vardır.

Helmint faunasının formalaşması üçün əlverişli biotik amillərin, o cümlədən aralıq sahiblərin olması vacibdir. Kəndlərin ətrafındakı örtüşlərdə gölməçələrin yaranması, baxımsız, otlardan təmizlənməmiş biçənəklərdə *Fasciola hepatica*, *F. gigantica* və *D. lanceatum* növlərinin aralıq sahiblərinin geniş yayılması labüddür.

İyundan sentyabr ayının sonunadək isti iqlim şəraiti ilə əlaqəli yüksəkliklərdə yoluxmanı saxlamaqla, sentyabrın sonundan dekabrın əvvəllərinə qədər dağların dik yamaclarından dağətəklərinə və düzənliklərə yağış suları vasitəsilə aralıq sahiblərin, xüsusilə quru ilbizlərinin və oribatid gənələrinin axını da yoluxmanın əsas amillərindən hesab olunur. Oribatid gənələrinin bu şəkildə axımının *Moniezia expansa*, *M. benedeni* növlərinin daha geniş ərazilərə yayılmasına səbəb olacağı güman edilir.

Bölgədə qış və yay örtüşlərindən nizamsız istifadə olunmuş, örtüşlərdə baytarlıq-sanitariya tədbirləri keçirilməmişdir. İnformasiya texnologiyaları vasitəsilə aldığımız məlumatlara əsasən, bölgədə baytarlıq-sanitariya tələblərinə riayət edilmədən donuzlar saxlanılmış, ətrafda isə sahibsiz itlər yaşamışdır. Nəticədə bölgənin əksər ərazilərində *Ech. granulococcus*-un inkişafı üçün əlverişli şərait yaranmışdır. Eyni zamanda, ölmüş heyvanların cəsədləri torpağa basdırılmamış, helmintlərin daha geniş ərazilərə yayılmasına səbəb olmuşdur. Laçın, Kəlbəcər və Şuşada, Cəbrayıl və Suqovuşanda tirxostrogilidlərin geniş yayılması mümkündür, orada iribuynuzlu və xırdabuynuzlu heyvandarlıq təsərrüfatlarının olduğunu bildiyimiz üçün bölgənin helmint faunasında nematodların üstünlük təşkil etdiyini qeyd etmək olar. Bu təsərrüfatlara heyvanların Ermənistan Respublikasından heç bir baytarlıq-sanitariya qaydalarına riayət etmədən, beynəlxalq konvensiyalara zidd olaraq gətirilməsi nəticəsində bölgə üçün xarakterik olmayan helmint növlərinin də mövcudluğunu ehtimal etmək olar.

Helmintlərin ekoloji-adaptiv xarakteritikasına əsasən, nəmişliyin yüksək olduğu şəraitdə *Chabertia ovina* və digər nematod növlərinin yayılması ehtimal olunur. Qarabağda uzun illər ərzində heç bir baytarlıq-sanitariya tədbirləri həyata keçirilmədiyi üçün göstərilən helmint növlərinin yoluxma mənbələri də araşdırılmalıdır.

2000-ci illərdə Gəncə-Qazax bölgəsində xırdabuynuzlu heyvanların helmint faunasını öyrənərəkən Gəncə və Göygöl, eyni zamanda Goranboy, Oğuz və Daşkəsən rayonlarında qoyunlar arasında bu bölgə üçün xarakterik olmayan helmint növlərinin rast gəlinməsi barədə bizim qeydlərimiz vardır. Qarabağ bölgəsinin heyvandarlıq təsərrüfatlarının bir hissəsinin erməni işğalından sonra Gəncə-Qazax bölgəsinə köçürülməsi məlumdur. Bu təsərrüfatlarda yetişdirilən heyvanlar bölgənin heyvanları ilə eyni ərazilərdə otladığı üçün helmint faunasında helmint mübadiləsinin olması labüddür.

Qarabağda biomüxtəlifliyin bərpası məqsədilə torpaqların zooloji diaqnostikası aparılmalı, heyvandarlığın inkişafı üçün helmintoloji proqnozlaşdırma aparılmalıdır. Ərazidə uzun illər ərzində heç bir baytarlıq-sanitariya tədbirləri həyata keçirilmədiyi üçün göstərilən helmint növlərinin yoluxma mənbələri də araşdırılmalıdır.